

Antanas Smetona: Kas sieja kirčiavimą su vadyba?

2007.12.21 13:08

Šalia garsų tarties problemų, lietuvių kalbai nė kiek ne mažiau aktualus ir kirčiavimas, nes turime dviejų tipų priegaidę ir nepastovų kirtį. Lietuvių kalbos kirčio šokinėjimas įvairiose žodžio formose yra susijęs su priegaide. Pvz., jei antras nuo galo kirčiuotas skiemuo turi tvirtapradę priegaidę, kirtis nešokinėja – v́yrą, su v́yru, v́yre; Dáivą, Dáiva, su Dáiva, Dáivas, o jei antras nuo galo skiemuo turi tvirtagalę priegaidę arba yra trumpas, kirtis tam tikruose linksniuose nušoka į galūnę – grýbą, su grybù, grubùs; Ràsą, Rasà, su Rasà, Rasàs. Veiksmažodžiai elgiasi taip pat: jója, jóju, jóji; dainúoja, dainúoju, dainúoji; dainávo, dainavaù, dainavaĩ; rąšo, rašaù, rašai; riša, rišù, riši. Tai vadinama Sosiūro-Fortunatovo dėsniu arba antrojo nuo galo skiemens taisykle. Ši taisyklė yra susijusi su kirčiuotėmis: lietuvių kalbos vardažodis turi keturias kirčiuotes – antrojo nuo galo skiemens taisyklė veikia antrojeje ir ketvirtojoje kirčiuotėse, o pirmojoje ir trečiojoje neveikia.

Aišku, kad tokia straipsnelyje ir tokioje vietoje dėstyti visų kirčiavimo subtilybių nėra reikalo. Juoba kad ir skaitytojų – būkime realistai – vargu ar nuo to pagausėtų. Laimė, to daryti nė nereikia. Ir štai kodėl – lietuvių kalbos kirčiavimas yra labai sistemingas, todėl nieko neturėtų stebinti, kad ir čia veikia žymioji vadybos srities taisyklė 20/80. Kirčiavimo sistemoje ji reiškiasi taip: išmokus arba supratus 20 procentų kirčiavimo taisyklių, pasiekiamas stebėtinai 80 procentų taisyklingo kirčiavimo rezultatas. Tai reiškia, kad dėl tokio puikaus rezultato tikrai verta pasistengti suprasti ir išmokti tas kelias taisykles.

O taisyklių iš tiesų nėra daug. Vieną iš pagrindinių – antrojo nuo galo skiemens – ką tik trumpai paaiškinau. Antras dalykas, kurį verta suprasti – kirčiuotės. Trečias dalykas – kirčiavimas pagal pavyzdį. Viskas labai glaustai ir išsamiai yra išaiškinta Prano Kniūkštos ir Antano Lyberio „Trumpame lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodyne“. Nededukas, bet išsamus kirčiavimo skyrelis pateikiamas įžanginėje žodyno dalyje. Skubantiems pravartu žvilgtelėti į mokytojo [Algimanto Urbanavičiaus tinklalapį](#).

Atskirai norėtusi paminėti kirčiavimą pagal pavyzdį. Šis principas veikia maždaug taip: jei sakome citramònas, tai sakykime ir cinamònas. Trakùs reikėtų kirčiuoti kaip batùs. Vadinasi, b́atai – Trákai, b́atų – Trákų, b́atuose – Trákuose. Žodį mamà tikriausiai visi kirčiuojame irgi be klaidų, todėl nesunku įsiminti, kad lygiai taip pat kirčiuojama Garliavà. Taigi: mamojè – Garliavojè, pas māmą – į Garliāvą, mamòs – Garliāvòs. Lygiai taip pat niekam sunkumų nekelia žodis pavardė. Su juo galima gretinti žodžius gegužė, Pabradė. Todėl nesunkiai

sukirčiuojame: pavardės – gegužės, Pabradės, pavardėjė – gegužėjė, Pabradėjė, pavarde – gėgužė, Pābrade.

Dėl labai reguliarios ir gausios darybos sistemos kirčiavimo pagal pavyzdį principas tinka ir dariniams, ypač verta atkreipti dėmesį į priesaginių žodžių kirčiavimą. Principas toks: jei mokame kirčiuoti rankytė, tai mokame kirčiuoti dar keliolika tūkstančių žodžių su šia priesaga – mamytė, žolytė ir t.t. Su rankyte, vadinasi, su mamyte, su žolyte ir t.t. Toliau belieka įsiminti, kad priesagų -aitis, -ė, išskyrus aukštaitis, žemaitis, -ybė, -yba, -ynas, -yna, -ovė (daržovė), -iena, -ytis, -ansas, -antas, -ernas, -ertas, -ortas vediniai yra pirmosios kirčiuotės – kirtis nešokinėja. Vadinasi: su viršaičiu, tris mergaites, tris blogybes, su vadýba, šiame vienuolyne, koncerte ir taip dar keliolika tūkstančių žodžių. Lygiai taip pat priesagų –
aĩnis, -atà, -ėklis, -ėlis, -iėtis, -yklà, -ỹklė, -imas, -inas, -ỹnė, -ỹstė, -õnė, -õvas (žinovas, žinovė), -uõlis, -ùmas, -tùvas, -tùvis, -grãmas, -mėtras, -fõnas, -grãfas, - Ista, -lõgas, -õmas, -ìzmas, -ėtas, -ūrà, -eĩntas vediniai yra antrosios kirčiuotės. Taigi: kilogramùs, metrùs, telefonùs, komunistùs, filosofùs, aparatūràs ir t.t.

Nors žurnalistai, bent jau Vilniaus universitete, specialiai mokomi kirčiuoti, o čia paminėtos taisyklės jiems nėra kokia naujiena, vis dėlto daugiausia kirčiavimo bėdų kyla būtent dėl šių taisyklių ir principų nepaisymo: kai reikia nukelti kirtį į galūnę, to nedaroma, ir atvirkščiai – nekilnojamą kirtį pradedama taisyti po visą žodį. Štai keletas pavyzdžių (vėl noriu atkreipti dėmesį, kad atranka visiškai atsitiktinė ir nepretenduoja į jokių apibendrinimus):

Raigardas Musnickas (Žinių radijas, Kad valdžia tarnautų žmonėms, 2007 11 29): taigì = taĩgi, lėšų = lėšũ, gálbūt = galbút, abejõnes = abejonės, paruoštas = pàruoštas, vienù balsù = víenu balsù, puõta = puotà, pãstabų = pastabũ.

Vytenis Pauliukaitis (LTV, Reikia pakalbėti, 2007 12 04): galimybės = galimýbes, Beãta = Beatà, klùbus = klubùs, Joãna = Joanà, preparãtus = preparatùs, kokteĩlius = kokteiliùs.

Algimantas Čekuolis (LTV, Popietė su Algimantu Čekuoliu, 2007 12 02): patalýnės = pãtalynės, kálnai = kalnaĩ, pròduktų = prodùktũ.

Kolektyvinė nesąmonė (MTV, Oops, 2007 12 03): garãžus = garažùs, iš prãdžių = iš pradziũ, põza = pozà, šãchmataĩs = šachmãtais, septýni su pùse = septyni su pusė, namúose = namuosė, svajõnes = svajonės, žaidýmus = žaidimùs, su Tõmu = su Tomù, šiuo mòmentu = šiuo momentù, elementãriai = elementariaĩ ir t.t.

Kęstutis Urbanavičius (ATV, Zooabėcėlė, 2007 12 03): atstõvu = atstovù, medžioti žvėris = žvėris, aštúoni = aštuoni.

Apibendrinamas norėčiau pasakyti, kad, ieškodamas kirčio klaidų internete pateikiamose laidose, pastebėjau, jog apskritai nėra jau tokia bloga padėtis. Aišku,

kad MTV arba Le Broniaus nesąmonių kampeliuose galima apščiau rasti visko, tačiau rimtosios žurnalistikos laidos nėra koks kirčio klaidų šiukšlynas, nors ir pasitaiko viena kita kirčio klaidelė (o gyvai kalbant į eterį tai visiškai natūralu ir labai abejoju, ar apskritai išgyvendinama). Ir tai džiugu.

Antanas Smetona yra Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto dekanas

Šis tekstas yra [„Projekto Ž“](#) dalis

Projekto rengėjai - [Lietuvos žurnalistikos centras](#)

Projekto rėmėjai - [Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas](#)

Šaltinis: [Balsas.lt](#)

Šis tekstas yra naujienų portalo "Balsas.lt" nuosavybė. Ji galima perpublikuoti bei cituoti kitose žiniasklaidos priemonėse nurodant šaltinį - [www.balsas.lt](#).

Smetona.VU